

ÜNNEPEINK

Karácsony – Húsvét – Pünkösöd – Szent István-nap

Nagy öröm hirdettetik!

Adni jobb, mint kapni – tartja a közmondás, s szinte érthetetlen, miért jobb adni, mint kapni? Talán az adásban rejtőző szeretettől. A szeretet az a plusz, ami mérhetetlenül bár, de ott van az ajándékozó serpenyőjében. A karácsony az adakozás ünnepe. S az ezzel társuló szeretet minőségi változássá összegződik. Karácsony tehát a szeretet ünnepe. Karácsonykor mindannyian úgy érezzük, hogy élni jó! Karácsonykor az életnek örülünk. A minőségi életnek. S ha a sok ajándék között egyszer a hitet is megkaptuk, akkor az örök életnek! Karácsony, születésnap ünnep: Jézus születésének napja. Karácsony, születésnap ünnep: újjászületésünk napja.

Rembrandt: A Szent család (1631)

Rembrandt: Szent Család angyalokkal (1631)

A keresztény ember kultúrtörténetének alighanem legszebb témája a karácsony. J. S. Bach Karácsonyi oratóriuma, Händel Messiása, Leonardo

da Vinci Sziklás Madonnája, Rembrandt Szent családja mind-mind az égig emelnek bennünket, s ugyanakkor a legemberibb témáról szólnak. A művészetekben a karácsony az Ég és a Föld egyesülésének katarzisa. De a népköltészetben sincs ez másként! Mi ihlette költészetre a klézsei faluban élő egyszerű szántóvető asszonyt, Lőrinc Györgynét, hogy 1987-ben Moldvában még ma is így énekeljen?

*Örvendezzél, Betlehembe menjél, ajándékokval,
Megszületett Isten fia, egy küs gyermecske,
Atyáinktól régtől fogva várt küsdegecske.
Hideg istállóban, barmok jászolikban, s ott fekszik Jézus.
Jaj, mint fázik, arca jól es ázik, sűrű cseppekvel.
Mennyi cseppek, annyi gyöngyök, mind értünk hullnak,
S ezek a mennyei vizek lelkünkre folnak.
Jöjj el, édes Jézus jöjj el, lelkünk készen vár,
Jöjj el, édes Jézus jöjj el, lelkünk Téged vár.*

S ha még a dallamot is hozzá halljuk – igazán mondhatjuk, hogy a népköltészet maga a csoda!

Az ünnepnapok, a jeles napok szokásai, dalai költői erejükkel – a maguk egyszerűségében – szintén megpróbálják átlépni a teremtő és a teremtett világ közötti szakadékot:

*Ökör s szamár, mireánk lehelvén, mintha mondanák,
Úr és Jézus most közöttünk fekszik, együtt vigadjunk.
Már az égi madarak és erdei vadak
Őtöt imádják, és magasztalják.*

Együtt az Ég és a Föld. Békében a jószág, a madarak, az ember, az Isten: együtt örülnek. Micsoda mese ez? Volt ez így valaha is? Elhiggyük? Karácsonykor egy pillanatra talán erre is képesek vagyunk. Ahol befogadják Máriát és Józsefet, s ahol ma is befogadjuk őket – ott tényleg csoda történik. De a karácsonyi ünnep nem jön magától. Fáradságos napok, sok-sok készülődés, nagy várakozás előzi meg. A néphagyományból,

népszokásokból tudjuk, hogy mennyi mindent tett egy közösség azért, hogy az ünnep valóban ÜNNEP legyen. Az adventi időszak az előkészület ideje, amelyet régebben böjttel is megszenteltek. Így is emlegetik a szegedi öregek: szerdán és pénteken szigorú böjt volt, szombaton pedig hústételtől való megtartózkodás. Bod Péter írja: „Advent: így neveztetnek a mostani rendtartás szerint a karácson előtt való négy hetek: mert a krisztusnak négy adventussa, eljövetele vagyon. Midőn a testben megjelent. Midőn a szívbe bészáll és az embert megtéríti. Midőn halála óráján elmégyen az emberhez. Midőn eljő az utolsó ítéletre. Rendszerint kezdődni szokott Szent András napján.” Bod Péter magyarázata a középkor szimbolikus szemléletét őrzi.

III. Ince pápa fogalmazása szerint advent négy hete csakugyan Krisztus négyféle eljövetelét jelképezi: megjelenik a test felhőjében, a kegyelem harmatában, a halál tusájában és az Ítélet tüzében.

Katolikus templomainkban, ha a VIII. századi antifónát, a „rorátét” énekeljük adventi hajnalokon, ma is megtisztítja lelkünket a bűnbánati ének: „Harmatozzatok egek, felhők hullassatok esőt, és küldjétek a megváltót. ”De ugyanezt a megtisztító élményt az egyszerű csángó asszony is átéli saját, apokrif énekével: „Mennyi cseppek, annyi gyöngyök, mind értünk hullnak, s ezek a mennyei vizek lelkünkre folnak.”

Mennyi gyöngédség, törékenység, a természettel való együttrezdülés tükröződik e népdalból:

*Mostan kinyílt egy szép rózsavirág
Betlehemben kibimbózott zöld ág,
Kit rég hogy vár mind az egész világ,
Király mennyből méltóság.
Ó, te édes kicsi dologocskám,
Szűz tejemből szopó kűs báránkám,
Szép illatú rozmaringszálecskám,
Gyorsan felnőtt violám.*

Karácsony böjtjén gondosan rendbe teszik, kitakarítják a házakat, az udvart, a jószág helyét is, hiszen vendéget várnak, a születendő Kisdedet. Mindennek a helyén, otthon kell lennie.

A kikölcsonzött tárgyakat legalább erre a napra hazakérik. Nem örülnek a látogatónak, csak a köszöntőket: a pásztorokat, a gyerekeket fogadják szívesen. Éneklük is boldogan a háromszéki gyermekek a betlehemes dalokat:

*Nyisd ki ó, bűnös ember a házad ajtóját,
Mert nem tudod, ki van itt, ki keres itt szállást:
Szent József és Mária zörget az ajtónál,
Szíve alatt hordozza világ megváltóját.*

Valgy ahogyan az alföldi pusztákon dalolják:

*Betlehemnek pusztájában, pásztorok vigyázatában,
Nagy öröm hirdettetik!
Mert a barmok pajtájában, ökör, szamár jászolában
Üdvözítő születik!
Ó, Szent József, mit gondoltál, hogy istállót választottál
Ilyen kemény hidegben!
Szállj be hozzánk Máriával, született kis Jézuskával,
Lakjál a mi szívünkben!*

Az aranyvíz, aranyosvíz, életvíz nem más, mint karácsony éjszakáján, hajnalán kútból, folyóból, forrásból frissiben merített víz. Az eladó lányok reggel abban mosdanak, hogy szépek legyenek. Az őrségi protestánsok karácsony reggelén olyan vizet isznak, melyet éjjélkor merítettek a kútból, hogy egészségesek legyenek. A kalotaszegi legények éjjél előtt korsókkal kimennek a csurgóra, vagyis a forrásra. Fölé tüzet raknak: fénye aranyosan tündöklük a vízen. Majd korsójukat elviszik a lányos házakhoz, s az aranyosvizet hozó legényeknek a leányok négy-öt piros vagy kék gyöngyszemet fűznek a csuklójukra, ami talán a házaselet gyümölcse, a gyermekáldásra utal.

A néphagyományban a víz mellett a tűz is tanúságot tesz a megszületett Kisdéd, és az idő új fordulata mellett. A tűz, a világosság hordozója; így a „világnak világa” születésekor, karácsonykor a tűznek nem szabad kialudnia. Mindig vigyáz rá valaki, még akkor is, ha már aludni térnek. A mai gyertyakultusz hagyományának is ilyen liturgikus forrása van: betlehemben nagy fényesség támadt, új napfény született, az Úr dicsősége beragyogja a pásztorokat. (Lk. 2. 9.)

*Szenteste napján még a böjti szokások érvényesek: az étel többnyire lencse, bab, tojás; hús-nélküli ételek, de főleg az elmaradhatatlan diós- és mákoskalács. Az ünnepi eledel csak a karácsonyi szentmise után kerülhetett az asztalra. De a varázslást a liturgia sem űzhette ki az otthoni szertartásból: a családfő egy egészséges, piros almát annyi részre szelt, ahány tagú volt a család, „Így tartsunk össze!” – adta át a szeleteket, abban a reményben, hogy az alma erejével majd a mennyekben is együtt maradnak. **Bálint Sándor** így magyarázza e népszokást: a megrontott világ orvosa a kis Jézus. Amit az alma elrontott – mint a paradicsomi mindentudás fájának szimbolikus gyümölcse –, alma teszi jóvá!*

Egy gerezd mézbe mártott fokhagymát is fogyasztottak, hogy egészségesek legyenek, és egy szem diót. Akinek férges dió jutott, az betegsége számíthatott a jövő évben. A dió-hagyományt is a karácsony éjszakájának hiedelemvilága érteti meg velünk. A Luca és karácsony estéje közötti tizenkét nap alatt – az esztendő leghosszabb éjszakáitól bátorítva – az ártó hatalmak teljes erejükben vannak. „Ezekben a valamikor szorongó várakozásokban töltött exkatologikusnak érzett pillanatokban megnyugtató a felnyíló és gyümölcsöt kínáló dió, a Messiás archaikus képe.”

A méz is kultikus jelentőségű. A liturgia lehetőleg ragaszkodik ahhoz, hogy a szentelt gyertya, amely Jézus jelképe, ne faggyúból, hanem viaszból készüljön. Innen ered a méz tisztelete, s talán ezért tartják úgy egyes helyeken, hogy Szűz Mária szívéből, avagy a Boldogasszony könnyeiből van. Éjfél után megszűnik a böjt, s hozzákezdenek „Mária vacsorájához”, amely mintegy a gyerekágyban fekvő Szűzanya keresztelő áldomása: az „angyali hurkához”, azaz a felmelegített disznótoroshoz, vagy más helyeken a töltött káposztához. Csíkmenaságon ilyenkor az apa

„elköszönti” gyermekeit, vagyis jóra inti őket. Sok helyen e köszöntővel térnek nyugovóra:

*Adja Isten, hogy több Karácsonyt is megérhessünk,
Ne búval, ne bánottal, Több örvendetes napokkal!
Dícsértessék a Jézus Krisztus!*

Karácsony másnapja, december 26. István napja. Ő az egyház első vértanúja, akit hitéért köveztek meg. A kultusz legfontosabb tűzhelye Passau: István a székesegyház és az egyházmegye védőszentje. Közvetlen hatását hirdeti a bécsi Stephansdom. Hazánk a X. században a passzai egyházmegye missziós területe volt – így Géza fejedelem az István nevet adja fiának, hogy kötelességében akár a vértanúságig állhatatos legyen. Újabb nézet szerint az István nevet Sarolta, Vajk édesanyja választotta fiának, ugyanis az ő édesapja, Gyula, Bizáncban megkeresztelkedve a Stephanos (István) nevet kapta. István a lovak védőszentje lett (Még kiderítésre vár, hogy miért), így sok helyen ma is hagyomány, hogy az emberek a lakóhelyüket megkerüljék, körbejárják, és István érdemeiért az ég oltalmába ajánlják.

A regölés is leginkább István vértanú estéjéhez fűződik. Ez a téli napfordulót megünneplő archaikus szokás ma leginkább Zala és Vas megyében és nyomokban Székelyföldön és Moldvában ismeretes.

*Megjöttünk, megjöttünk
Szent István szolgái,
Ha beeresztenek,
Becsiszegünk-csoszogunk.
Nyírfakéreg bocskorunk,
Hajdinaszál nadrágunk.
Haj regő rejtem!
Amott keletkezik
Egy nagy kerek pázsit,
Abban legelész egy
Csodafiúszarvas,*

*Csodafiúszarvasnak
Ezer ága-boga,
Misemondó gyertya
Gyújtatlan gyúladjál,
Ojtatlan aludjál.
Haj, regő rejtem!
Azt is megengedte
Az a nagy Úristen!*

A regölésnek egyik legfényesebb mozzanata a különböző jókívánságok kifejezése – hisz nem szabad elfelednünk, hogy a középkorban az új esztendő karácsonnyal, Jézus születésével kezdődött.

Szent János áldása, azaz a „szentjánospohár” liturgikus célja a téli napfordulóhoz s az új évhez kötődő féktelen vigalmak mérséklése: a megszentelt borral az egyház tisztességes korlátok közé óhajtotta szorítani a nagy mulatozásokat és vigadozásokat, a nagy áldomásokat.

Köszöntsük mi is Szent János poharával a téli, karácsonyi ünnepkört:

*Istennek áldása szálljon ezen házra,
Benne lakozókat indítsa vígságra.
Ezer gyertya gyújtassék, ezer áldás adassék,
Minden János éltsék, Isten dicsértessék!*

Ünnepek ünnepe A húsvét a néphagyományban

M. S. mester: Feltámadás (1506 k., Esztergom, Keresztény Múzeum)

Húsvétkor a megváltás tanúi lehetünk: a karácsonyi ígéret beteljesül. „Krisztus feltámadta, mi bűnünket elmosá” – így szól a templomi ének. Ezt a megtisztulást személyesen is magukra vették a régi időkben, a következőképp:

Sok helyen a húsvéti templomi szertartásra tartogatják új ruháikat. A régi tápéi asszonyok fehér ruhát viseltek húsvétkor. Bélapátfalván fehér kendőt kötöttek az asszonyok az ünnepen.

Egyes vidéken a leányok fehér szalaggal kötötték át derekukat. Az öregemberek, betegek, ilyenkor szokták lábukat tisztára mosni, mielőtt a templomba mennek, mert csak így juthatnak üdvösségre. Sok helyen a húsvéti hajnali harmatban mosdanak, így bűneiktől megtisztulnak.

A néphagyomány lehetőséget nyújt, hogy a bibliai történetet személyesen is, újra és újra átélhesse a közösség. „Az asszonyok elhengerítve találták a követ a sírnál, és Jézus már nem feküdt ott. Angyal közölte velük, hogy mi történt.” (Márk 28.)

Sok helyen már éjjélkor gyülekeznek, s Jézus-keresésbe kezdenek. Kukoricafáklyákkal világítva hajnalig keresik a feltámadt Krisztus szobormását. Énekelve mennek el a határszéli sírkeresztekhez, végül a legtávolabbi határkeresztnél lelnek rá, és szinte diadalmenetben viszik a templomba. Onnan ki-kí elmegy a saját kedves halottjának a sírjához. Hajnalig maradnak, s közben énekelnek.

Az erdélyi evangélikus szászoknál szokás a húsvéti hajnali napbanezés. A fiatalok fölmennek a magaslatokra, hogy a fölkelő napban megpillanthassák a húsvéti bárányt. A húsvéti határkerülés szokásakor hírül vitték a földeknek is az Úr győzelmét, a feltámadást. Ezzel elűzték a gonosz szellemeket, a természeti csapásokat. Menetközben énekeltek, s útközben megtisztították a kutakat, forrásokat, hogy az Úristen bő forrással, jó ivóvízzel áldja meg őket.

A néphagyományban régen az ételeknek kultikus jelentőségük volt, s az ünnepi kalács, a torma, a sonka, a bárány, a tojás, mind-mind mint „szimbolikus ételek” elmaradhatatlan részei voltak a húsvéti étkezésnek. A kalács koszorú alakú ilyenkor. Hogy miért, arról olvashatunk a Sándor kódexben:

„Jézust az ő Atyja megkoszorúzta az ő istensége szerint dicsőségének koronájával, az ő Anyja is megkoszorúzá az szegénységből és sok nyavalyaszennvedésből, megkoszorúzá őtet az ű Mostohája is, az Zsidóság, kik töviskoronával feszítették meg űtet, s koszorút csinál néki az ű Házanépe is, ezek a Mennyországbeliek: kik látják űtet dicsőülvén, igazságnak koszorújával eljönnie ez világot megítélni.”

A megszentelt kalácsnak gyógyító erőt tulajdonítottak, s felkötve a megmaradt kalácsdarabokat a gerendára, még bajűző, bajelhárító erejében is hittek. Tűzvész idején például, ha egy darabkát e kalácsból a tűzbe dobtak, hamarabb sikerült azt eloltaniok. A torma Krisztus szenvedésének keserűségét jelképezi. A néphit szerint abból kell először enni. Könnyfacsaró illata elűzi a gonosz lelket.

„Húshagyó” után, tehát a farsang végétől, a katolikus vidékeken semmiféle húst nem ettek. Így megmaradt a füstölt kolbász, füstölt hús, s a parasztélet gazdasági rendje szerint a sonka vált húsvéti eledellé. A sonkát, a kolbászt mindig megszentelték a templomban a húsvéti feltámadáskor. A kosarakat, melyben a „szentelményeket” vitték, szép fehér abrosszal takarták, s az új házasok első feladatai közé tartozott, hogy az új asszony kihímezze a húsvéti abroszt. A húsvéti bárányt az ószövetségi zsidóság áldozati jelleggel, szent ételként fogyasztotta. A bárány tehát áldozati állat volt, s Krisztus szenvedése mint áldozat a húsvéti megváltás jelképe lett. Jézus, akit Isten az emberiség váltságára küldött, így lett Isten báránya.

A húsvéti ételek legjellegzetesebb része a tojás, amely az élet jelképe, kultikus értelemben pedig az ujjászületésé. A tojás Krisztus feltámadására emlékeztet: amint a tojásból új élet kel, úgy támad fel Krisztus is a sírjából az emberek megváltására. A tojáshéja az Ószövetséget, belseje pedig az Újtestamentumot jelképezi. A tojás piros színe Krisztus kifolyt vére. Az örök életet hordozó jelképnek még a héját is tilos a szemébe dobni: inkább tűzbe vetik vagy vízbe szórják. Ahol a víz a tengerbe ömlik – a néphit szerint – a világtól teljesen elzárva él egy keresztény nép, akik az odajutó tojáshéjból értesülnek, hogy itt a húsvét. Csíkmenaságon a megmaradt tojásokat szétszórják a tereken, utcákon, hogy megóvják az utakat a gonosztól, a rontástól.

A tojáshoz nem csak étkezési szokások kötődnek, hanem rengeteg játék is. A tojáskoccintás abból áll, hogy összeütve a piros tojást, akié hamarabb összetörik, az átadja sajátját a győztesnek.

Az őskeresztények húsvétkor megújították kereszténységüket, s a komatál szokása innen ered. A keresztszülők komatálat küldenek keresztgyermeküknek, s az ifjú házaspár ilyenkor választják ki leendő gyermekeik keresztszüleit. Nekik is komatálat küldenek.

A mátkatálküldés lényege, hogy fogadják-e a kedves vonzalmát. Ha elfogadják a mátkatálat, beleegyeznek az esküvőbe, ha visszaküldik, az a házasság elutasítását jelenti.

A tojáscserélés örök lelki barátságot jelent. A moldvai csángóknál még ma is élő népszokás. Fiú – fiút választ, leány – leányt lelkibarátnak. A keresztbarátságot csak a házasság előtt lehet megkötni. Az ifjak megfogadják egymásnak, hogy „testvéred leszek halálig.” Megfogadják, hogy mindig szeretni fogják egymást, egyetértésben élnek, nem civakodnak, jóban-rosszban kitartanak egymás mellett, s mikor egyiket temetik, a másikuk, hajadonfővel tartozik a koporsót kíséreni. A csángóknál ezt a napot (húsvét utáni vasárnap), mátkáló vasárnapnak is hívják.

A húsvéthétfő, a húsvét másnapja már a profán emberi örömök, a tavasz és az ifjúság ünnepe. A legismertebb szokás volt (Erdélyben és Nógrád mentén még ma is élő hagyomány) a húsvéthétfői zöldágküldés. A legények fenyőágot tűznek kedvesük kapujára, szépen felszalagozzák,

hímes tojással feldíszítik. Hajnalban együtt keresik fel a házakat, s ahol fenyőágot találnak, bemennek együtt, hogy a lányokat derekasan megöntözzék. Azt mondják, azért öntöznék, hogy a ház virágszála el ne hervadjon. Az egyik legszebb locsolóvers e háromszéki beköszöntő:

*Feltámadt a Jézus, mondják az írások,
Vízöntő hétfőre buzognak források.
Eljöttem hozzátok ifjú létemre,
Hogy harmatot öntsek ezen növedékre.
Mert ha meg nem öntöm ezen esztendőben,
Nem virágzik szépen nekünk jövőre.
Virágozzék szépet, ékes virágokat,
Nyerjen az egekben fényes koronákat!*

**Áldott szép pünkösdek
gyönyörű ideje**

Számomra az Ószövetségi Szentírás mind ez ideig legszebb története Noé vízözön utáni partraszállása: Noé kiengedi bárkájából a galambot, s a zöld ággal csőrében tér vissza. Ha a tavaszi moldvai csángó népdalt hallgatom, ez az első zöld ág jut eszembe:

*Tavas, tavasz, gyenge tavasz, ki mindeneket kinyitasz,
Ki füvet, fát megújítasz, csak ingemet szomorítasz.*

*Tavaszi szél utat száraszt, a hóból es vizet áraszt,
A hóból es vizet áraszt, minden madár társat választ.
Hát én immán kit válasszak? Te ingemet, s én tégedet!*

*A tavasz a párválasztás, fészekrakás, az új élet kezdetének az ideje.
Ennek betetőzése, örömnépe a pünkösd.*

*Egy XVIII. századi halasi kéziratban református pünkösdi köszöntőt
olvashatunk:*

*Régen a Noé galambja
Hogy megszűnt a vízözön habja,
Bárkának ne lenne rabja,
Zöld ágat vitt be ő szája.
Én is azért mint zöld ággal
Béköszönök hozsannával;
Legyen az Isten ez házzal!*

*A zöld ágat, a tavasz jelképét, sok helyütt a kerítésekre, házkapukra
tűzik pünkösd hajnalán, s mivel a húsvét előtti negyvennapos böjt után
ismét szabad a menyegző; rendszerint ilyenkor lepik meg a legények e
kidíszített zöld ággal, a „májusfával” a lányos házakat.*

*Talán tíz évvel ezelőtt lehetett, amikor pünkösdi koncertünk
alkalmával egy kicsiny zempléni faluban megcsodáltam e még ma is élő
hagyományt. Egy kedves család várt bennünket, hogy a hangverseny
előkészületeit lebonyolítsuk; s a napsütéses délelőtt egy szép májusfával
díszített kertbe léptünk. Beérve a házba, próbáltam a szememmel
megkeresni a „nagylányt”, vagy a „menyasszonyt”, aki e pünkösdi
„májusfát” kaphatta – de csupán két kisgyermek tartozott a családhoz.*

*– És e gyönyörű májusfát vajon ki kapta? – kérdezem a
gyerekektől.*

- Hát én! – mondta büszkén a négy-ötéves Zsuzsika.*
- És kitől kaptad, Zsuzsika? – kérdeztem.*
- Hát, az édesapámtól! – felelte a kislány.*

Elgondolkoztam a szeretet ilyen mélységén – amely e kicsiny lánynak már gyermekként az ösztöneibe táplálja a tiszta szerelmet, s egyúttal a pünkösdi öröm élményét –, és eszembe jutott, hogy nem lesz könnyű dolga (úgy tíz – húsz év múlva) annak a fiatalembernek, aki Zsuzsika édesapját „kiütheti a nyeregből”!

Ha majd a „Zsuzsikák” eléneklik a népi szertartás egyik legszebb dalát esküvőjükön, a menyasszonybúcsúzó, akkor biztosan nem a „válás” lehetősége – mint végső megoldás – adja nekik a bátorságot életük legnagyobb lépéséhez! Hanem a dalban énekelt hit ereje:

*Segélj meg Uram, Isten, ahová mink elindultunk,
A hegybe, a völgybe, rózsának erdeibe!
Potus Anni koszorúját Duna vize háborgatja,
Duna vize háborgatja, lassú eső mosogatja.
Potus Anni háza fölött égi madarak csipognak,
Sem üstér, aranyér, csak a szép lány kedviért.
S Kostyál János háza fölött, égi csillagok ragyognak,
Sem üstér, aranyér, csak a legíny kedviért!*

Boldog az a nép, amelyik ilyen szokásokat örökölt szüleitől, elődeitől, őseitől. Megérdemeljük-e vajon? Tudunk-e élni a népszokások ajándékaival? A tisztaságot hordozó jelképekkel? Szomorú a válaszuk: alighanem egyre kevésbé!

*A „lelkialkat szerint való demokrata”, veres Péter vallotta magáról:
„Csak testvéri összetartozásban élő közösségben érzem jól magam.”
S a közös éneklésről szóló gondolatait közvetlenül a halála előtt, szülővárosában, Balmazújvárosban olvasta fel, a „Röpülj, páva! népdalverseny” egyik elődöntőjén:*

„Ha az öröm, vagy fájdalom, de akárcsak a lét értelmén túli áhítata szót kér bennünk, és ez az öröm vagy fájdalom, de akárcsak létérzékelés áhítata sokunkban megvan, ezt csak együtt, társas éneklésben, vagy közös dalban, táncban fejezhetjük ki.”

Bartók Béla azt nyilatkozta falun töltött napjairól, hogy „... Felejthetetlenek, fájdalmasan felejthetetlenek, mert tudjuk, hogy a falunak

ez az állapota pusztulásra van ítélve. És ha egyszer kipusztult, soha többé föl nem fog támadni, helyét soha valami hasonlószerű nem fogja betölteni. Nagy üresség marad majd utána: félreismert városi kultúra és álkultúra hulladékainak gyűjtőhelye marad csak számára.” (1934.)

Bartók látnoki képessége, sajnos, ma igazolódni látszik.

De térjünk vissza az áldott szép pünkösdhöz, Balassi Bálint gyönyörű soraihoz!

*Áldott szép Pünkösdnek gyönyörű ideje,
Mindent egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókat könnyebbitő szele!
Neked virágoznak bokrok, szép violák,
Folyó vizek, kutak csak neked tisztulnak,
Az jó hamar lovak is csak benned vigadnak.
Sőt még az végbeli jó vitéz katonák
Az szép szagú mezőt kik széllel bójárják,
Most azok is vigadnak, az időt múlatják.*

Régi huszárezredeinkben még a XVIII. században is huszárkirályt választottak pünkösdkor, s a katonaság legszebb napjaihoz tartozott emez időszak.

*A tavasz megünneplése minden népnél megtalálható valamilyen formában, s nálunk pünkösdkor a legjellegzetesebb szokás a pünkösdi király és pünkösdi királyné választása. E királtságért a legügyesebb legények – különböző lovasjátékokkal, gyorsasági és erőversenyekkel –, és a legszebb leányok vetélkedtek, de uralkodásuk csupán egy napig tartott: a győztes legény tilosba tévedt lovát büntetés nem érhetette, jószágát ingyen őrizték, ha kocsmába tért, a közösség rovására ingyen ihatott, s a leány koronaformára font virágkoszorút kapott fejére. **Bálint Sándor** könyvéből tudhatjuk, hogy a kiegyezés után Ferenc Józsefet pünkösdvásárnapján akarták magyar királlyá koronázni. Valakinek azonban még idejében eszébe jutott a pünkösdi királtság egynapos dicsősége, s koronázását előrehozták pünkösdszombatjára.*

A pünkösdlés népszokása Kodály Zoltán kórusművéből a Pünkösdlőlől, talán a városi ember számára is ismert:

*Mi van ma, mi van ma,
Piros pünkösdl napja,
Holnap lesz, holnap lesz
A második napja.
Jó legény! jól megfogd
Lovadnak kantárját,
Hogy le ne tiporja
A pünkösdl rózsát.
Andorjás, bokrétás,
Felesége jó táncos!
Az ura selyemszál,
Szolgálója aranyszál.*

Bod Péter XVIII. századi beszámolója az ünnep liturgikus sajátosságairól így hangzik:

„A Páskabáránynak megétele után, ötven napot számláltak, az ötvenedikén az Istennek áldozatot mutattak a mezei áldásért, amely ugyan ünnep volt, és görögül pentekosté, ötvenedik; a mi nyelvünkön abból formáltatott szóval mondatik pünkösdlnek.”

Az ország számos helyén még ma is használatos Zöldfarsang elnevezés, a húsvét és pünkösdl közötti időszakra vonatkozik.

Pünkösdl vasárnapján a jámbor asszonyok az egész templomot földísztik piros pünkösdl rózsával, hajnalban pedig otthonaikat bodzavirággal ékesítik. Sok helyen úgy tartották, hogy a pünkösdl bodza virágjából főzött ital orvossága minden betegségnek.

A palóc litkei asszonyok szerint a nyári nap nem égeti meg azt, aki a pünkösdl harmatban megmosdik, s a székesfehérvári és környékbéli szokás szerint a várandós asszonyok fürdővizébe szárított pünkösdl virágot kell tenni, hogy baj ne érje majd az újszülöttet. A szegediek hiedelme szerint a tisztalelkűek pünkösdlkor meglátják a Szentleket, Pálósszentkút vizének tükrében.

A pünkösdölés népszokásainak egyes változataiban maga Szent Örsébet asszony a pünkösd királyné – valószínű, hogy Árpádházi Szent Erzsébetről van szó, aki gyermekkorában lett menyasszony, és akinek legendájában az ismeretes rózsacsoda szerepel. (A szegényeknek szánt alamizsna, amelyet rendszeresen hordott a királyi házból, s ezért többször fenyítést kapott, egyik alkalommal kötényében rózsává változott.)

A középkori ispotályok különös bizalommal helyezték magukat a Szentlélek oltalma alá, s itt a betegek, elhagyott árvák, öregek találtak otthonra, ápolásra.

Szentlélek-kórházakról tudunk a középkorban Nagyszebenben (1292), Budán (1331), Marosvásárhelyen, Bártfán (1466), Nagyváradon (1339), Kassán ((1363), továbbá Lelesz, Pécs, Lőcse, Sárospatak, Gyöngyös, Sajólad Szentlélek-ispotályai voltak ismertek.

Számos Máriát dicsérő kegyhelyünknek is pünkösd a búcsúünnep: ugyanis a Szentlélek hét ajándékát az Apostolok királynéja, Mária közvetíti a hívő lelkekbe. (Csíksomlyó, Radna, Mátraverebély, Máriakönyve, Pálosszentkút ...)

Orbán Balázs írja, hogy a „Széphavas tetején egy kápolna romjai láthatók, amelyet a Szentlélek tiszteletére emeltek. Ide gyűlt össze régen, minden pünkösdkor a kilenc moldvai csángó falu lakossága fehér ruhákban, aranyhímzésű fehér zászlókkal, ezt énekelvén: Zeng az erdő, zúg a levele, Mária örömére... Itt találkoztak csiki testvéreikkel. Zászlaikat összeérintve, együtt mentek a somlyai búcsúra. Visszatérőben az egész nép elkísérte őket a Széphavasig. Itt érzékenyen köszöntek el a távozó rokonoktól, s jövő évre találkozót adtak egymásnak.”

Érdemes még megemlíteni, hogy a pünkösd az Árpádkorban keresztnévként is fölbukkan, viselője nyilvánvalóan pünkösdkor, ezen a napon született. Talán a Pünkösti családnév is e keresztnévből származott.

Befejezésül Kodály Zoltán 1916-ban Ghymesben (Nyitra megye) gyűjtött népdalát idézem, amely egyben az alliteráló népi költészetnek is gyönyörű példája:

Jelentyi magát Jézus háromszor esztendőben...

Először jelentyi nagykarácsony napján,

*Másodszor jelentyi hangos husvit napján,
Harmadszor jelentyi piros pünkösöd napján.
Nagykarácsony napján nagy hőeső esett,
Hangos husvit napján Duna megáradott,
Piros pünkösöd napján, rózsa megvirágzott!*

**Magyar hazánk, te jó anya
Szent István emlékezete**

Varga István: Szent István (2018)

Halmaj (Borsod-Abaúj-Zemplén megye), Szent István tér, a r.k. templom mellett

*Magyar hazánk, te jó anya,
Fiad dicséred ma, őt dalold,
Zengjen a himnusz dallama,
Hozzá, ki mindig pártfogolt.*

*Mennyei hírnök jelzi már
Atyjának, hogy majd jönni fog:
Vértanú István földre száll
Anyjának szólni jóslatot.*

*Már életének hajnalán
Az üdv igéit hirdeti,
S a magyar nemzet, a pogány,
A keresztséget elnyeri.*

*Csaknem ezer éve, hogy Szent István végleg a jövő útjára irányította
a magyar népet. A „Magyar hazánk, te jó anya” kezdetű latin nyelvű*

himnuszt éneklik századokon át a jámbor szerzetesek – s örökítik meg első magyar királyunk emlékét a XV. századi Budai Psaltériumban. Magyarul Csanád Béla fordításában ismerjük.

Szent István születését – akár a mitikus hősökét – legendák őrzik. István anyjának álmában hírnök jelenik meg a Sault megtérítő István vértanú képében, s így szól: „Fiút fogsz szülni, akinek nemzetségében először jár korona és királyság. Az én nevemet add neki.”

A legendák azonban egy szót sem ejtenek a születés idejéről. „Ahol az örökkévalóság mértékével mérték a dolgokat, nem törődtek az évszámokkal” – olvashatjuk Bogyai Tamás Stephanus Rex című könyvében.

A krónikahagyományból tudjuk: 969-ben született Szent István Esztergomban, Géza nagy-fejedelem palotájában. A szülők, Géza fejedelem s a híres szépségként említett Sarolt – neve „fehér menyétet” jelent (leánya volt Gyulának, az erdélyi részek fejedelmének) – példájukkal mutatták, miként viheti valaki keresztül akarátát másokon, és hogyan uralkodhat egy országon. De sohasem tudták volna ránevelni őt arra az önmaga feletti uralomra, ami az igazi keresztény élethez kell.

Erre szolgált Prága szent püspöke, Adalbert, akinek keresztény tanítása előkészítette Szent István életében a jelentős fordulatot.

Amikor kezd megszilárdulni az egyéniség és a felserdülő fiatal gyakran fanatikusán vágyja az igazságot, ebben az életszakaszban, a 16 – 17-ik évtől tanította a szent életű Adalbert a kis Istvánt. Géza nagyfejedelem tudatosan cselekedett, amikor dinasztiája és népe sorsát a kereszténység felé irányította, de a döntő jelentőségű politikai lépése fiának házassága volt: Gizella bajor hercegnőt szemelte ki neki, aki egyben másodfokú unokatestvére III. Ottó császárnak.

Ez a császári rokonság az egyenrangúság nemzetközi elismerését jelentette. Régi hagyomány szerint a bajorországi Scheyern bencés kolostorban, a bajor hercegi család egykori várában eskette össze Adalbert a nemrég megkeresztelt Istvánt Gizellával.

Géza nagyfejedelem halála után (997) István hamarosan nehéz erőpróba elé került. Koppány, aki a somogyi hercegséget birtokolta – mint az Árpád nemzetség legidősebb tagja, a lovas nomádok felfogása szerint

jogosult lett volna az ország sorsának irányítására –, egyeduralomra tört. A krónika szerint ráadásul vérfertőző házasságra akart lépni István anyjával, hogy igényét e sógorházassággal még inkább alátámassza. Veszprém vára ekkor már az özvegy nagyfejedelemné, Sarolt kedvenc szálláshelye volt, s így haddal készült Koppány Veszprém bevételére. István csapatai Szent Márton lobogója alatt vonultak a háborúba, s a harc István győzelmével végződött, aki az elesett Koppány testét – a korábbi félnomád szokások szerint – felnégyeltette, s elrettentésül Veszprém, Győr, Esztergom és az erdélyi Gyula városának kapujához küldte.

A Nyugat-Európa történetében ekkor egy páratlan, soha vissza nem térő konstelláció állt elő: 999-ben az ifjú III. Ottó császár tanítómesterét, II. Szilvesztert emelte Szent Péter trónjára, így tehát egymás mellett székelt az Örök Városban a legnagyobb egyetértésben – melyhez hasonlót sem az elődök, sem az utódok nem ismertek – a nyugati kereszténység két legfőbb hatalmának a képviselője. Ekkor küldte István Asztrik apátot koronázása érdekében Rómába, és épp a császár és a pápa páratlan összhangja tette lehetővé, hogy a magyar nagyfejedelem vágya oly gyorsan teljesüljön.

A koronázás az ezredfordulón, az 1001-ik év első napján, a szokásos rítus szerint ment végbe. Miután elhozták Rómából a levelet az apostoli áldással, a püspökök a papsággal és a néppel dicsőítő énekeket zengve Istvánt kiáltották királynak, a felkenés után pedig megkoronázták. S ezt követően, 1001 áprilisában Asztrik apát már meg is hozta Esztergom érsekséggé emelésének pápai megerősítését.

István ezek után három év alatt letörte az ellene szegülő tartományok ellenállását. Hamarosan az egész Erdőntúli országot kormányozta, s így Erdőelvét 1002-ben csatolta Magyarországhoz. Majd Csanád segítségével 1003-ban Ajtony önálló fejedelemsége, a Duna, Tisza, Kőrös és Erdély közt fekvő terület következett. Az ótörök rovásírással szemben – amely akkor használatban volt, sőt az erdélyi székelyeknél még az újkorban is! – bevezette a latin írásbeliséget.

Az országban a már meglévő archaikus szokásjogok mellé megfelelő új törvényeket kellett alkotni. Így született meg István király első törvénykönyve (1001. körül), amely harmincöt törvényt tartalmaz, majd a második törvénykönyv (1030 – 1038 között) újabb huszonegy törvénnyel, s

kiépült István központosított uralmi rendszere. Csak ezzel az egész országot átfogó hatalmi szervezettel tudta akarátát mindenütt érvényesíteni.

István továbbra is ápolta a jó viszonyt Rómával, hiszen országában nem is egy, hanem tíz püspökséget akart létrehozni. Fáradozásának sikerét a magyar püspökségek folyamatos kiépítése bizonyítja. Veszprém és Esztergom után Győr következett, ezután Pécs, amelynek alapítólevelét 1009. augusztus 23-án állították ki. ugyanebben az időben a Dunától keletre Kalocsán, Vácott, majd Egerben állítottak fel püspöki széket.

István királyt erősen foglalkoztatta a dinasztia jövőjének biztosítása. Székesfehérváron a menyeyi királynőnek állított Boldogasszony-templomot, s ezt a királyság végleges letelepedési helyének szánta. A középkorban itt őrizték a korona kincsét egy gazdag ereklyegyűjteménnyel együtt. Magyarország királyait csak itt lehetett érvényesen felkenni, megkoronázni, trónra ültetni és eltemetni. (Már Géza fejedelem is itt temetkezett.)

A királyi koronát csak az utód vehette át, akit az egyház is méltónak talált a trón öröklésére. Szent Istvánnak volt rá gondja, hogy Imre fia megfeleljen a követelményeknek. Apai mivolta arra ösztönözte, hogy megírja Intelmeit, amelyek tartalma mai szemmel túlzottan teológiaiak tűnhet. pedig csupán arról tanúskodik, hogy az egyháznak és a királyságnak ugyanazt az Istentől kitűzött célt kell követnie. Az Intelmek elvi megállapításokat és erkölcsi utasításokat tartalmaz, tíz fejezetben.

„Szerelmes fiam, szívem édessége, jövő sarjak reménysége” – így szólítja fiát. Bevezetőjében a bibliai bölcs Salamont idézi:

„Hallgasd, fiam, a te atyádnak erkölcsi tanítását, és a te anyádnak el ne hagyd oktatását, így sokasulnak meg néked a te életednek esztendei.”

Az Intelmek szeretetteljes, egyéni hangja egyetlen fiához, a ma emberét is melegséggel tölti el: „...fogadj szót, fiam; gyermek vagy, gazdagságban született kis cselédem, puha párnák lakója, minden gyönyörűségben dédelgetve és nevelve, nem tapasztaltad a hadjáratok fáradozásait, melyekben én szinte egész életemet lemorzsoltam. Itt az idő, hogy többé ne puhakásával étessenek, az téged csak puhánnyá és finnyássá

tehet, az pedig a férfiasság elvesztegetése (...), hanem itassanak meg olykor fanyar borral, amely értelmet tanításomra figyelmessé teszi.”

Az Intelmek talán legtöbbet idézett tanítása a VI. fejezetben a „vendégek befogadásáról és gyámolításáról”, már-már a jövő Európa-képét rajzolja: „...az egynyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő. (...) Ennélfogva megparancsolom neked fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak.”

Szent István tanításának befejező része igaz keresztény magatartásra vall, és ma is erkölcsi épülésünkre szolgál:

„Mert a szeretet gyakorlása vezet el a legfőbb boldogsághoz.

Légy irgalmas minden erőszakot szenvedőhöz, őrizd szívedben mindig az isteni intést: „Irgalmasságot akarok, nem áldozatot”!

Légy türelmes mindenkihez, nemcsak a hatalmasokhoz, hanem azokhoz, akik nem férnek a hatalomhoz.

Azután légy erős, nehogy a szerencse túlságosan felvessen, vagy a balsors letaszítson.

Légy alázatos is, hogy isten felmagasztaljon most és a jövőben.

Légy majd mértékletes, hogy mértéken túl senkit se büntess vagy kárhoztass.

Légy szelíd, hogy sohase harcolj az igazság ellen.

Légy becsületes, hogy szándékosan soha senkit gyalázzal ne illess.

Légy szemérmes, hogy elkerüld a bujaság minden büzét, valamint a halál ösztönzőjét. Mindez, amit fennebb érintettünk, alkotja a királyi koronát, nélkülük sem itt nem tud senki uralkodni, sem az örök uradalomba bejutni. Amen.”

István királyt életének legsúlyosabb csapása éri 1031-ben. A „jövendő sarjak reménysége”, a trónörökös Imre herceg vadkan áldozata lett a bihari erdőben egy vadászaton.

A gyászoló apa fájdalommal bár, de megadta magát Isten rendelkezésének, s ettől kezdve még inkább az irgalmasság cselekedeteinek szentelte életét. Halála előtt egy trónutódlási merényletet is elkövettek a már súlyosan beteg, szenvedő király ellen. Ítélete szigorú volt: elvesztették

szemük világát és kezüket a reá álmában karddal támadók – de életüknek megkegyelmezett.

Halálakor magához hívatta a püspököket és a papokat, és az országot Máriára, a mennyei Királynő oltalmára bízta. Az öreg király legfőbb kívánsága teljesült, Mária mennybemenetelének ünnepén 1038. augusztus 15-én érte a halál.

Szent királyunk emlékezetét fejezzük be a kezdő gregorián ének záró soraival:

*Imádás légyen, tisztelet
Néked, Hármas – Egy istenünk,
Segíts elérniünk mennyeket,
Mit szent Királyunk kér nekünk.*

Budapest, 1999. december

LÁSZLÓFFY ALADÁR: BEVEZETŐ
Faragó Laura „Zengő anyanyelvem” című népköltészeti
műsorához

„A pódium pávája – Laura hangja. Ha igaz a lét gravitációjának Tamási Áron-féle törvénye: a magyar néphagyománynak is valahol

*otthon kell lennie a világok szivárványában még ma is, amikor az élet megváltozott díszletei és szokásai úgy elrugaszkodnak mindentől, ami régi. A mi népünk attól, hogy határok szelik, osztják el szálláshelyeit, még egyáltalán nem cserepeiben érzékeli a maga művészetét, de igenis domború hasú, vidám színű csöcsöskancsóként áll az asztalunkon s nem holmi múzeumi polcon. Még mindennapjaink része, tartozéka. Az emberiség, így a magyarság döntő része is még egyáltalán nem valami elvont tudományos fantasztikus jövő steril elitségét éli, és megmaradásának döntő tényezője marad a kultúrája. A folyamatok végén úgyszólván ebben fejeződik ki, hogy megmaradtunk. Ma, amikor éppen azt akarják elhíttetni, hogy egyedül a mienk társtalan, vidékies, értelmetlen, nagyon erősen érezni érdemes, hogy a mi zengő anyanyelvünk épp úgy az idők végtelenjéből jön velünk és bársonyos, nagy meleg árnyalatok hordozóivá csiszolódott, mint bárkié bárhol a világon. A kultúrának pedig nem versenypályái vannak, hanem ő maga a megérkezés, ő maga egy utazó, vonuló mennyország. A miénk is az, hiába hiszik és mondják egyesek, hogy hova tartunk, ahová érünk, ott értelmetlenség ragaszkodni hozzá. Mi féltve érezzük, hogy éppen ez köt össze bennünket jóakarásban, a szépség szeretetében mindenkivel. Egy szegedi tanára aforisztikusan tömör vallomásának szellemi szerkezetére, miszerint Cegléden született, de lelke Nagykőrösön jött világra, **Faragó Laura** is mondhatja: Pécelen születtem, de lelkem a népköltészetben látta meg a napvilágot. A szépség, a tisztaság, **a kultúra pódiumán** valahányszor kigyúl az a páratlan sugárzás, felizzik az ívfény, amikor az ő hangja mutatja fel nekünk ezt a hangokban aranyló, gyönyörű múltat. Ez a múlt a mi jelenünk: attól, hogy élve éltethetjük, a legszegényebb népeknek, nyelveknek, nemzeteknek, így a magyarnak is ragyogóan gazdaggá teheti sorsát.”*

Kolozsvár, 2000. január 22.-én, a Magyar Kultúra Napján

***Faragó Laura** Kossuth- és Magyar Örökség
díjas magyar énekművész, népdalénekes